

BAYRAM HAN'IN TARİHİ MİSYONU

Türkmen halkının tarihinde derin ve büyük izler bırakan ünlü şahsiyetler sayılamayacak kadar çoktur. Onların halk için yaptıkları hizmetler, yazılı kaynaklarda ve halk dilinde muhafaza edilip nesilden nesle geçerek günümüze kadar ulaştırılmıştır.

Türkmen halkının içinden yetişen bu şahsiyetlerin yaşantıları ve yaptıkları hizmetler maalesef çok az bilinmektedir. Zira tarihimizin bu karanlık sayfalarını inceleyip öğrenmeyi talep edenlere, yeterli imkan ve fırsat verilmedi. Böylesi tarihi şahısları "tarihi uyku" larından kaldırıp tanıtmak için ülkemizde şimdilerde (bağımsız olduktan sonra) geniş bir yol açılmıştır.

Geçmişte ulu izler bırakan Türkmen büyüklerinden birisi de Muhammet Bayram Han'dır. Bayram Han'ın mücadelesi ve hizmetleri, Türkmen tarihinin her devrinde olduğu gibi, eziyet ve sıkıntılar içinde geçmiştir. Bu şahsiyeti araştırmak ve incelemek, bugün devletimizin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, dış ülkeler ile ilmi ve kültürel ilişkilerin yola koyulmasıyla daha da geniş bir adıma kavuştu. Bayram Han'ın hayatına, düşüncelerine ve eserlerine ait Hint alimlerinin yazdığı kitapları incelemek için de büyük imkanlar ortaya çıkıyor.

Hintli R. K. Pandi, bu büyük şahsiyet hakkında önemli araştırmalar yapan alimlerden birisidir. O, "Bayram Han'ın Ömrü ve Hizmetleri" adlı önemli tarih ve biyografi kitabının yazarıdır. Bu eserde baştan sonuna kadar Bayram Han'a ait ilgi çekici malumatlara yer veriliyor.

Geliniz, şimdi, bu yazarın adı geçen kitabı çevresinde Bayram Han'ın keskin diplomatik tecrübesi ile birlikte onun Türk Hint İmparatorluğunu yeniden ihya etmek yolunda gösterdiği hizmetler hakkında kısaca sohbet edelim:

Bilindiği gibi Hindistan Türk tarihinde 1540-1555 yılları, imparatorluğun en zayıf ve sıkıntılı devridir. Bunun başta gelen sebeplerinden biri, Babur'un kurduğu imparatorluğun henüz yeni ve oturmamış olmasıdır. Babur'un bazı Afgan hanlarına Hindistan'da yer vermesi, ölmeden önce oğullarının arasında Humayun'u taht mirasçısı olarak seçmesi ve hakimiyetindeki yerlerin eşit olarak paylaşılmaması, imparatorluğu istikrarsız bir duruma getirmiştir. Humayun'un kardeşleri olan Kamran, Askan ve Hindal'ın her birisi de kendilerini tahta eşit derecede aday görmüşlerdir.

Azat NAZAROV

Türkmenistan Dünya Türkmenleri Arş. Enstitüsü

Türkmen Türkçesinden Aktaran:

Yusuf AKGÜL

Görüşüp anlaşmadan Kabil ve Badahşan'ı Kamran, Sambal (Sambhal)'ı da Askarı ele geçiriyor. Alvar'ı da mülk hükmünde Hindal'a veriyorlar. Hatta Hümayun'un yeğenleri olan Muhammet Zaman ve Muhammet Sultan da tahta göz dikmeye başlıyorlar. İmparatorluğun bu karışık durumu, Hindistan'daki Afganların lideri Şir Şah için de uygun fırsatlar ortaya koyuyor. O, 1540 yılının 17 Mayıs'ında Ganauç'un eteğinde, Moğol İmparatorluğuna karşı ordusuyla büyük bir mücadeleye girip zafer kazanıyor. Humayun Hindistan'ı terk edip ata vatanı Asya'ya dönmeye mecbur oluyor.

Bayram Han, bu devirde, Hümayun'un en yakın maslahatçısı (danışmanı) olarak hizmet görmüştür.

Ganauç savaşında yenilen Humayun, kardeşlerine ait yerleri ele geçirmeyi, hiç olmazsa (en kötü ihtimalle) onlarla anlaşarak, yeniden Hindistan üzerine yürümeyi tasarlar. Fakat bu hadiseleri akıl eleğinden geçiren Bayram Han, onun niyetini onaylamaz. Babası Babur'un de Afgan toprağından hiçbir şekilde fayda görmediğini anlatıp İran'a gitmesini Humayun'a tavsiye eder.

Bayram Han: " senin büyük ata babaların da safevi hükümdarlarıyla iyi ilişkilerde bulunmuşlardır. Onlar senin babana da birkaç defa yardım etmişlerdir. Ayrıca İran'da benim soydaşlarını uzun yıllardan beri yaşamaktadırlar. Bu yüzden ben onları çok iyi tanırım. Bize mutlaka yardım ederler. ", diyerek en yakın dostu Humayun'u inandırır. Böylece Humayun ile mutabakata varırlar.

Humayun kardeşlerinden yardım istemekten vazgeçse de, yine de onlardan ümidini kesmemiştir. Ancak Kandahar'a giderken yolda kardeşleri Kamran ve Askarı tarafından kurulan hileler, onun bu ümitlerini tamamıyla boşa çıkarmıştır. Humayun'un Afganistan yoluyla İran'a yardım istemek için gittiğini öğrenen kardeşleri ona kötülük etmek için türlü yollara baş vursalar da Çii Bahadır onun yardımına koşmuştur. Askarı'nın ordusunda bulunan Hunayun'un askerlerinden Özbek Çii Bahadır, Bayram Han'a, Askarı'nın kötü niyetleri hakkında bilgi verir. Bunun üzerine Humayun yolunu değiştirip, ordusuyla Garmasir'e hareket eder.

Bu tehlikeli ve endişeli ortamda Bayram Han sadece Humayun'un değil, bütün yoldaşlarının sorumluluğunu da üzerine almak durumunda kalıyor. Daha doğrusu, kararlaştırılan bu yolculuğa Bayram Han'ın kendisi bizzat önderlik ediyor.

28 Aralık 1543 tarihinde Garmasir'e ulaşıp, Safevilerin sınırlarından içeri girmek için izin verilmesini talep ediyor. Şah Tahmasb'a, Özbek Çii Bahadır' dan mektup gönderiyorlar. Humayun olumlu bir haber gelinceye kadar burada bekliyor. Ama Askarı'nın peşlerinden sürüp geldiğini öğrenerek, Bayram Han'ın tavsiyesi üzerine Halman ırmağını geçip Sistan vilayetine geliyorlar. Sistan valisi Ahmet Sultan Şamlı, onları iyi karşılıyor. Bayram Han, Humayun'un Sistan'da konakladığını Şah Tahmasb'ın oğlu Sultan Muhammet Mirza'ya haber vermesini, Ahmet Şamlı'dan rica ediyor.

Şah Tahmasb, Humayun'un geldiğini öğrenip çok memnun oluyor ve Özbek Çii Bahadır'ı davet mektubu ile hemen gönderiyorlar. Atların üçü Humayun'a, birisi Bayram Han'a, kalan beşi de Humayun'un askerlerine hediye ediliyor. Bu hediyeler, Bayram Han'ın Humayun'un yanında büyük bir yerinin olduğundan Şah'ın haberi olduğunu göstermektedir.

Bir süre sonra Herat'a hareket ediyorlar. Herat'ta onları Şah'ın büyük oğlu Muhammet Han karşılıyor. Buradan da 1544 yılının Mart ayında Gazve'ye geçiyorlar. Bu istikamette Meşhet'e vardıklarında, Gazve'de yapılacak buluşma hakkında Şah'ın davet mektubunu alıyorlar. Humayun kendi elçisi Bayram Han'ı, Şah Tahmasb ile buluşmak üzere Gazve'ye gönderiyor. Bu görev, Bayram Han için gerçekten çok çetin bir iştir. Buluşma başlangıçta Bayram Han için başarılı olmasa da, Şah Tahmasb üzerinde büyük tesir bırakmıştır. Şah, Bayram Han'ın bilgi ve sağ duyusuna, bununla birlikte keskin siyasetine hayran kalmıştır. Bayram Han ne zaman Humayun'un başından geçen güçlükleri anlatmaya başlasa, Şah kendisini tutamıyor ve gözleri yaşla doluyordu.

Sohbet sırasında Şah, Bayram Han'ın önünde birkaç şart koyuyor. Bu şartlardan birisi Bayram Han'ın Şii mezhebine girmesini ve başına da Fars Sopbacını (külâh) giymesini talep etmesidir. Fakat Bayram Han, sadece bir hükümdara hizmet etmekte olduğunu, Şii sopbacını giymeyi de kendisine sadece o hükümdarın buyurabileceğini kesin şekilde ifade etmiştir. Görüşme henüz başarıya ulaşmasa da, Bayram Han hedeflediği maksadına erişeceğinden emindir.

Şah Tahmasb'ın elçisi Bubak Bey, 1544 yılının Temmuz Ağustos aylarında Humayun'ua Gazve'ye gelmesi için Şah' in ikinci davet mektubunu getirir. Humayun hiç beklemeden Gazve'ye gelir, fakat Şah Tahmasb'ın Sultaniye'deki yazlık sarayına gittiğini öğrenerek, burada Bayram Han ile buluşup onunla birlikte Sultaniye'ye giderler. Böylece Humayun ile Bayram Han, Şah'ın huzuruna çıkarlar. Şah, onları hürmetle karşılayıp görüşür. Büyüklüğün sembolü olarak da Humayun'un başına taç giydirilir.

Humayun kendisinin buradan bir fayda göreceğine henüz inanmamaktadır. Bayram Han onu sabretmeye davet eder. Bayram Han'ın tek düşüncesi kendi misyonunu başarıyla yerine getirmektir.

Şah Tahmasb kısa bir ferman çıkarır. Bu fermanla Humayun'un Şii mezhebini kabul etmesiyle birlikte başka şartlar da ileri sürülmektedir. Humayun buna kesinlikle karşı çıkıp, ölse de öz mezhebinden (ehli sünnet) dönmeyeceğini Bayram Han'a belirtir. Bu ağır ve zor durumda, Bayram Han, Şah' ın ortaya koyduğu şartların kabul edilmesi gerektiğini ve başka bir çarenin kalmadığı konusunda yakın arkadaşlarını ikna eder. Bu meselede Şah' ın baş veziri Cihan Gazi de büyük rol oynamıştır.

Fermandaki şartlar arasında, Kandahar'ı Safeviler devletine hediye etmek, Humayun ve taraftarlarına yürüyüş boyunca her gün Cihan Gazi'nin vaazlarını dinletmek, Humayun'un "Şiiliğini" resmi bakımdan ilan etmek ve Safeviler hanedanlığı ile akrabalık kurmak, yani Şah' ın kız kardeşinin kızıyla evlenmek gibi maddeler bulunuyordu.

Bu şartların Humayun tarafından kabul edilmesi halinde, aşağıdaki yardımların kendisine verileceği, fermanla belirtilmiştir:

1. Humayun'a Zemidovar, Kandahar, Kabil ve Gazne şehirlerini ele geçirmesi için 12 bin atlı asker ve 300 gönüllü verilecek.

2. Humayun'a 20 bin tümenlik maddi yardım) para, at, deve, ip, çadır ve başka malzemeler) verilecek.

Bu anlaşma Bayram Han'ın büyük diplomatik zaferinin (dehasının) bir meyvesi olmuştur. Böylece onun büyük tarihi misyonu, bu meselede de iyi bir netice almıştır. Başlangıçta İran'a geldiğine pişman olmaya başlayan Humayun, Bayram Han'ın gerçekleştirdiği hizmetlerden son derece memnun kalmıştır.

Anlaşmaya imza atıldıktan sonra Humayun ve taraftarları, Şah Tahmasb ile vedalaşıp Sistan'a hareket ederler. Anlaşmaya göre Şah, Sistan'a vardıklarında yardım etmeye başlayacaktır. Böylece Bayram Han ile Humayun'un İran topraklarındaki yolculuğu tamamlanır.

Bu diplomatik yenişte Bayram Han'ın hizmetleri çok büyük olmuş, keskin akıl ve sağ duyuyla tarihi misyonunu başarıyla yerine getirmiştir. Onun şahsında toplanan insani erdem en belirgin taraflarından olan vefalılık, gözü peklilik ve sabır Bayram Han'a bu zaferinde büyük destek olmuştur. Şah Tahmasb ona sarayda baş vezirlik vazifesini, ayrıca da hediye olarak Diyarbekir ve Azerbaycan'ı vermiş olsa da o sadece bir sultana hizmet edeceğini açıkça belirtmiştir.

Bayram Han'ın yiğitliği, cesareti, vakarı, vefalılığı gelecekte de onu daha yüksek derecelere, görevlere çıkarmıştır. Hint Avrupa alimleri onun Türk Hint tarihine yaptığı hizmetlerine büyük değer vermişlerdir. Bu devrin tarihçilerinden hiçbirisi bu şahsiyetlerin büyüklüğünü inkar etmiyor. Hint alimi A. L. Sirivastava bunu şöyle belirtiyor: "Humayun, Hindistan'daki imparatorluğun yeniden kurulması, Ekber ise padişahlığının ve tahtının güvenle yaşatılması konusunda Bayram Han'ın önünde borçludurlar. "

Bir cümle ile ifade edersek; " Hindistan Türk İmparatorluğu Bayram Hansız düşünmek asla mümkün değildir. "